KROÓ ANDRÁS

Egy ember, aki kihívja az isteneket

Egy nagy lehetőségeket magában rejtő témát és egy szerény eredményeket felmutató drámát vitt színre a Radnóti Miklós Színpad, amikor Grigorij Gorin: *A gyújtogató* (eredetileg: *Felejtsétek el Hérosztratoszt!)* című munkáját műsorára tűzte. A mű nem ismeretlen magyar színpadon, mert a kecskeméti Katona József Színház 1974-ben már játszotta a darabot, sőt a Huszonötödik Színházban vendégszerepelt is a produkcióval.

A téma kemény drámai magot tartalmaz. Félig történelmi, félig mitikus indíttatású cselekményében együtt van minden, amiből valódi konfliktusok árán, igazi, nagy formátumú hősök részvételével tragédia születhet. A történet nagyjából közismert: időszámításunk előtt 3 56-ban Epheszoszban egy Hérosztratosz nevű piaci árus felgyújtotta Artemisz templomát. A szentély százhúsz évig épült, és a monda szerint az istennő maga vezette a mesterkezek munkáját. Mikor az épület elkészült, oly fenséges volt, hogy a világ hét csodája között ünnepelték. A „mese" részben történelem, melyről korabeli és későbbi szerzők munkáiból értesülhetünk (például Strabon Geographika: „Artemis templomát először Kersiphrón építette, az-után valaki más megnagyobbította. Mi-kor azonban Hérostratos felgyújtotta, más nagyszerűbbet építettek..."), részben mondává szublimálódott nyers-anyag. Példázat az emberről, aki miután sehogyan sem tudott híressé válni, nem átallotta hírhedtté tenni magát, csak hogy elérje a halhatatlanságot.

A gyújtgtató írója azonban nem érte be a példázattal, hanem a példázatról készített példázatot. A valóságos eseményeket feldolgozó dráma köré komponált egy keretjátékot, önálló narrátor-hőssel. Megteremtette „az embert a szín-házból", a huszadik századból, aki így plusz szereplőként végig jelen van, mint maga mondja, azért, hogy keresse „az események logikáját". Csakhogy ez a kommentátor nemcsak a történet síkjában, de a történelem terében is mindentudó. S noha többször hangoztatja, nem szól bele az eseményekbe, a valóságban nagyon is beleavatkozik. Olyannyira, hogy a drámai játék megoldását is - *Auctor ex machina - ő* szolgáltatja. Ilyen mérvű „alkalmazott felhasználást a dráma nem bír el, szerkezete a legnagyobb megterhelés, ez esetben a megoldás pillanatában megbicsaklik. Gorin az önnön erejéből, az események logikája következtében egyre magasabbra kapaszkodó Hérosztratoszt csak úgy tudja elgáncsolni, hogy mikor az fertelmes bűne elkövetése után magát híressé, sőt: lassanként csodálttá, irigyeltté tette, felépteti a huszadik századi embert, aki a védtelen és legyőzött főbírónak, az emberi jogrend képviselőjének kezébe varázsolja elkobzott kardját, amivel az legyőzheti a másképp győzhetetlennek látszó Hérosztratoszt.

A Radnóti Miklós Színpad művészei Gáspár János rendező irányító munkájától vezetve sok helyen csiszoltak a kettős példázat durvaságain. Elhagyták az elő- és utójáték mottógyűjteményeit (bár az is lehet, hogy csak a fordító ötletét vetették el), lényegesen kurtábbra fogták az Ember kommentárjait. A keretjátékban szerepét igyekeztek a képmutogatóéra csökkenteni, aki pálcájával a figurákra bök és azt mondja: emlékezzünk reájuk. Az események szolidabb logikája érdekében kihagyták azt a jelenetet, amelyben a narrátor kilép inkognitójából, és belép az eseményekbe, maga is Hérosztratosz halálára szavazva. Ezektől a változtatásoktól jobb lett a dráma, de igazán jóvá nem válhatott, mert a húzásnál itt többre is szükség lett volna. A koncepció szempontjából annak lett volna döntő jelentősége, ha a kívülről jövő megoldást tudták volna óntörvényűvé változtatni. Hiszen a fő-bíró a huszadik századnak csupán *szim-bolikus* segédletével, pusztán önerejéből is legyőzhette volna ellenfelét.

A színpadra állítók a finomítás, a tömörítés mellett több helyen hozzá is adtak a drámához. Ezeknek a többleteknek az értékelése azonban korántsem lehet olyan egységes, mint a lefaragásoké. Mert míg Kriszipposz, az uzsorás figurájából egynémely csekélynek látszó szövegváltoztatással, komikai hangszereléssel, a közönségesebb elemek használatától sem visszariadva kiugróan jó szereplőt formáltak (a megvalósítás már Szigeti András érdeme), Eritából, a leégett templom papnőjéből, a szöveg egy utalásán félrecsúszva, érthetetlen hisztérikát csináltak, akinek az egész játékhoz semmi köze, aki legalább annyira anakronisztikus környezetében, mint a színházi Ember. A tömeg tombolását érzékeltető zene-zaj is kissé időtévesztőnek hatott. Hol úgy hallatszott, mint egy a körülállók kiáltásaival fűszerezett afrikai tamtam, hol pedig úgy, mint egy woodstocki fesztiválon fellépő, tisztelőitől bátorított neoprimitív pop-band.

Es végül, elérkeztünk az előadás értelmezésének legkényesebb pontjához. Gáspár János rendező a darab laposságait úgy próbálta feledtetni, hogy a dráma egyik szálát teljes egészében komédiai tájakon vezette. A játékban két alap-helyszín váltakozik. Az egyik a börtön, ahol Hérosztratosz „sínylődik", ahol a történet véresen komoly, ahol a zseniális gonosztevő és a főbíró párbaja zaj-lik; a másik a palota, ahol a helytartó és felesége szenveleg, vágyódik, fél és kíváncsiskodik. Az előadásban gyakorlatilag mindaz, ami ezen a második helyszínen Thiszaphernész és Klementína körül történik, burleszkszerű. Komikus, hogy hangsúlyozottan testesek, hogy Thiszaphernész folyton rágcsál, hogy befolyásolható, hogy gyengekezű. Mulatságos, hogy Klementína hiú és kéjvágyó.

Ez az elképzelés mindaddig tart-ható, amíg a „Palota" csak mint ellen-pont szerepel Hérosztratosz drámájához. A második rész elején azonban, mikor a szálak összefutnak, mikor a fő-bíró leleplezi az álnok és körmönfont Klementínát és a gyilkos zsarnokot, világossá válik, hogy ezek az „új", a dráma szempontjából lényegesebb tulajdonságok összeegyeztethetetlenek a butuskán-furfangos Klementína és a falánk-gyenge helytartó alakjával. Az eredmény: stílustörés.

Ezen még a kitűnő Pécsi Ildikó sem segíthet, Klementínaként. Az ő hangja is elcsuklik, hitelét veszti, amint az átváltást megpróbálja, pedig az ő szerepe annyival könnyebb, mint a helytartót alakító színészé, hogy a fordulat után alig van színen. Az első részben így is a társulat kiemelkedő művésze volt. A nézőben játéka csak azt a kérdést támasztja: vajon nem kár-e egy ilyen nagyszerű színésznőt a *Candide* Kunigundája után másodszor is ugyanolyan szerepbe zárni. Partnere a Thiszaphernészt játszó Huszár László vegyes be-nyomásokat hagyott. Gesztusai, apró színészi megoldásai nem mindig voltak sikeresek. Máltai, hogy talán a rendezői elképzelésnél is nevetségesebbre és kő-

zönségesebbre vette a figurát, még a lehetőségét is elvetette annak, hogy hiteles kényurat formáljon. Igaz, a szerep gyengeségeiért nem hibáztatható. A főbíró (Kleon) Szabó Kálmán megszemélyesítésében némelykor mesterkélt-nek hatott. Alakításának eszköztelen pillanatai voltak a legjobbak. Kriszipposzként a már említett Szigeti András, porkolábként Somhegyi György alakított sikeres betétfigurát. Verdes Tamás mint kommentátor nem lehetett irigy-lésre méltó helyzetben. Lehet, hogy minden manír nélküli, regisztráló jelenléte volt még a legjobb megoldás, amit választhatott.

Hérosztratoszként Csíkos Gábor nyújtott figyelemreméltó teljesítményt. A kezdő jelenet néhány hamis hangja után játéka egyre jobb és meggyőzőbb lett. Törés nélkül, szuggesztíven játszotta *A gyújtogató* legjobb szerepét. Egyszerre volt gonoszan nagyratörő és elesett; érzékeltetni tudta a mindenre elszánt, kétségbeesetten igyekvő ember jellemének riasztó, néhol azonban bámulatot kiváltó mélységeit is. Játékában benne volt az, ahogyan mások látták őt: volt bátorsága ahhoz, hogy gusztustalan féreg legyen, de benne volt az is, ahogy mások *láthatták* volna: egy ember, aki mert elszakadni az istenektől, aki merte csatára hívni őket.

Ez az a gondolat, amely köré nagy drámát lehetett volna írni. Mert Hérosztratoszban benne volt a lehetőség, hogy Prométheusz, hogy megbecsült Prométheusz legyen. Megjárhatta volna azt az utat, amelyet a tűz hőse járt meg Hésziodosz elmaraszta ló ítéletétől Aiszkhülosz és az újabb korok rokonszenvéig. Humanizálódhatott volna, lehetett volna az istenekkel dacoló, *emberszabású* hős, ha nem hiányzik belőle *az aidos, a* becsületérzés és *a diké,* az igazságszeretet.

Grigorij Gorin: A gyújtogató (Radnóti Mik-lós Színpad)

Fordította: Balog Géza. *Rendező:* Gáspár János. *Díszlet-, jelmeztervező:* Zimmer Judit. *Asszisztens:* Tettinger Éva. ***Zene:*** Novák János.

Szereplők: Verdes Tamás, Huszár László, Pécsi Ildikó, Szabó Kálmán, Csíkos Gábor, Szigeti András, Dőry Virág, Somhegyi György, Moravetz Levente, Zágoni Zsolt, Kun Magda, Korsós Ilona,

KŐHÁTI ZSOLT

Shakespeare a gumiasztalon

Az Ahogy tetszik Pécsett

Nem illendő kifecsegni: mi mindent olvasott cl Konter László, a pécsi *Ahogy tetszik* előadásának rendezője, mielőtt hozzáfogott a munkához; nem illendő már csak azért sem, mert a kritikus véletlenül bukkant a nyomra, kutakodván a Magyar Színházi Intézet gyűjteményében. Az kétségtelen: gondos szám-vetés előzte meg ezt a rendezést. S mivel itthon s a világban szinte mindent kitaláltak már a rendezők, ami az *Ahogy* tetszikről eszébe juthat az embernek, nem célszerű filológiai vizsgálódásba fogni a pécsi Shakespeare-értelmezés előzményeiről - ha jelezzük is majd ennek némely mozzanatát -; azt kell inkább mérlegelnünk : ez az előadás mennyiben hatott a közönségre, s mennyiben volt önmagában következetes művészi-gondolkodói felfogás tükrözője?

A kérdés első felét viszonylag röviden megválaszolhatjuk (bár a rövid válasz roppant fontos tényre utal): telt ház érdeklődik - jóval a bemutató után is - *az Ahogy tetszik új* színpadra állítása, Shakespeare iránt. 1979. november 3-án körülbelül hárman távoztak (mintegy félóra múltán) az előadásról, föltehetőleg túl modernnek, ízlésükhöz mérten túlságosan szokatlannak ítélve a produkciót.

Nyitott függöny várja a nézőt, teremvilágításnál már ott gyülekezik a jelmezbe öltözött társulat a színpadon. Laza mozgással „melegítenek", lézengenek, majd a később Hyment alakító (s még egyéb feladattal is megterhelt), zöld trikóruhába öltöztetett, vörös parókás színész (Koronczay László) vezetésével afféle Shakespeare-prelúdiumot adnak elő: *a* Hamletnak *a* színészetre vonatkozó bölcs tanácsait éneklik el, meglehetősen szerény énektudással, és már ekkor nyilvánvaló: a zenei anyag (Papp Zoltán munkája; jelen levő trió működik közre a háttérben) alkalmatlan a szöveg megtámogatására, új mi-nőség szintjére való átemelésére.

A közönség érti, hogy miről van szó, mi a szerepe ennek az előadásrésznek (ha nem tudja is: honnét valók az elhangzó idézetek). Majd kialszik a nézőtéri világítás, a színészek kitakarodnak a színpad előteréből, színpadi fények gyúlnak, s kezdődik Shakespeare *Ahogy tetszik* című vígjátékának 1979 őszi előadása, Szabó Lőrinc fordításában, Pécsett, Magyarországon.

Végig ugyanaz a szín (a tervező is Konter László); zöld anyaggal bevont, lépcsőzetesen emelkedő „járás" visz a háttér fehér drótkalitkái felé (ide húzódnak mint valami „emberkerti" ketrecekbe az előadás végén a szereplők). Időnként megmászni való fémrudak ereszkednek alá, sőt: egy egész - cirkuszias - vázrendszer válik láthatóvá, ennek tetején ődöng majd a Hyment játszó színész, oldalán a madárcsicsergést árasztó s később kikapcsolt magnetofonnal, s kíséri figyelemmel - afféle végső mozgatóként, de be nem avatkozóként - az előadást. A hátrafelé emelkedő dobogó-rendszert - mint építési területet a négy-szögű meszesgödrök - rejtett gumiasztalok tagolják: ezekre lehet majd hanyatt esni a meglepetéstől, rémülettől, táncolni egyre magasabb ugrásokkal a monológok és dialógusok alatt, tán a növekvő érzelmi töltést kifejezendő, de még inkább a színészet akrobatikus követelményeit hangsúlyozandó - nyugat-európai s más minták nyomán, némiképp szinte már kényszerűen, s nálunk is már-már konvencionálisan.

Szürkének és fantáziátlannak hat ez a színpadkép a jelmezek átgondolt együtteséhez képest (jelmeztervező vendégművész: Szekulesz Judit). Általában kétféle szín határozza meg a szereplőket, nyilvánvaló utalással az emberi jellem ellentmondásosságára. Csillogó selyemanyagok dominálnak. A szabásmód pedig keleties: hol karateöltözékben mozognak, verekednek, dzsúdóznak hőseink, hol pedig a bitorló herceg, Frigyes turbánja vagy a darab végén víz-sugarakat lövellő esernyővel betoppanó s mindenféle cifrasággal teleaggatott Jakab meze gyarapítja az egzotikum szín-skáláját. Fontos kiegészítője - sőt: meg-határozója - még e jelmezvilágnak a bohóci karakter hármas megjelenítése. Hymen is része ennek; Próbakő mind-végig fekete trikóban, fehérre mázolt bohócarccal játszik, míg a női alakítóra osztott Jaques selymes fényű, testhez simuló lila mezben, hajat leszorító lila gumisapkában van. Mindehhez járul az udvar stilizáltan franciás megjelenítése (a nőkön kettős, szőke meg vöröses